

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 72 – 2021

1–4

SUMAR

STUDII

RENATA-GABRIELA TATOMIR, Un fragment de sarcofaș egiptean din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”	5
GABRIELA FILIP, Geme romane în context medieval și modern	57
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Genetics and archaeology: how interdisciplinary practices lead to the racialization of ancestry.....	75
LETIȚIA COSNEAN NISTOR, Castelul Bethlen din Criș (jud. Mureș) în arhiva Direcției Monumentelor Istorice	109
ANDREI MĂGUREANU, ADINA BORONEANȚ, DESPINA MĂGUREANU, MEDA TODERAȘ, Reidentificarea unui monument bucureștean: capela Palatului Știrbey de pe Calea Victoriei	137

NOTE ȘI DISCUȚII

DRAGOȘ MĂNDESCU, CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, Un pumnal cu nervură mediană pronunțată de la Hârtiești (jud. Argeș)	165
IULIAN BÎRZESCU, O inscripție în alfabet atic pe un fragment ceramic de la Histria	177
DRAGOȘ HĂLMAGI, <i>Epigraphica tomitana</i> (II).....	183
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, Un relief cu reprezentarea lui Herakles de la Histria	201

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (XL, 2020)	209
---	-----

IN MEMORIAM

Gheorghe Baltag (<i>Radu Harhoiu</i>).....	257
Alexandru Avram (<i>Mircea Victor Angelescu</i>).....	261

SCIVA, tomul 72, nr. 1–4, București, 2021, p. 1–280

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Ion Mareș, Siret – „Dealul Ruina”. Așezarea fortificată din epoca timpurie a fierului. Cu un studiu despre cultura Gáva-Holíhrady în Podișul Sucevei de Attila László, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2019, 461 p. (Carol Kacsó)	267
Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuțiu, O nouă așezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata – „Baraj”, jud. Timiș. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X), Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 18, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021 (Erwin Gáll, Florin Mărginean)	272
ABREVIERI	277

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 72 – 2021

1–4

SOMMAIRE

ÉTUDES

RENATA-GABRIELA TATOMIR, An Egyptian fragment of sarcophagus in the collection of the “Vasile Pârvan” Institute of Archaeology	5
GABRIELA FILIP, Roman gemstones in medieval and modern context	57
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Genetics and archaeology: how interdisciplinary practices lead to the racialization of ancestry.....	75
LETIȚIA COSNEAN NISTOR, The Bethlen noble residence from Criș (Mureș county) in the Historical Monuments Direction Archive	109
ANDREI MĂGUREANU, ADINA BORONEANȚ, DESPINA MĂGUREANU, MEDA TODERAȘ, The reidentification of a monument in Bucharest: the Chapel of the Știrbey Palace on Calea Victoriei	137

NOTES ET DISCUSSIONS

DRAGOȘ MĂNDESCU, CRISTIAN EDUARD ȘTEFAN, A dagger with prominent midrib from Hârtiești (Argeș county)	165
IULIAN BÎRZESCU, An Attic ceramic inscription from Histria.....	177
DRAGOȘ HĂLMAGI, <i>Epigraphica tomitana</i> (II).....	183
FLORINA PANAIT-BÎRZESCU, A relief depicting Herakles from Histria	201

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, <i>Cronique épigraphique de la Roumanie</i> (XL, 2020).....	209
--	-----

IN MEMORIAM

Gheorghe Baltag (<i>Radu Harhoiu</i>).....	257
Alexandru Avram (<i>Mircea Victor Angelescu</i>).....	261

COMPTEs RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Ion Mareş, Siret – „Dealul Ruina”. Aşezarea fortificată din epoca timpurie a fierului. Cu un studiu despre cultura Gáva-Holíhrady în Podişul Sucevei de Attila László, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2019, 461 p. (Carol Kacsó).....	267
Ioan Stanciu, Malvinka Urák, Adrian Ursuţiu, O nouă aşezare medievală timpurie din partea sud-vestică a României – Giarmata – „Baraj”, jud. Timiş. Alături de o examinare a locuirii medievale timpurii din Banatul românesc (secolele VII–IX/X), Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 18, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021 (Erwin Gáll, Florin Mărginean).....	272
ABRÉVIATIONS.....	277

O INSCRIȚIE ÎN ALFABET ATIC PE UN FRAGMENT CERAMIC DE LA HISTRIA

IULIAN BÎRZESCU*

Rezumat: Descoperirea prezentată aici face parte din puținele descoperiri epigrafice timpurii de la Histria scrise în alfabet atic. Este vorba de un graffito pe un fragment ceramic, în care se pot citi fără dificultate două nume, *Billaïos* și *Pythogenes*. Dacă cel de-al doilea nume este unul comun, primul este rar atestat în onomastica arhaică, fiind bine cunoscut, însă, datorită fluviului omonim din Bithynia. Cele câteva paralele indică, cel mai probabil, că acest nume este de origine ioniană, ceea ce face ca descoperirea de față să fie una notabilă, dacă avem în vedere alfabetul folosit. În ceea ce privește rolul și contextul acestui *ostrakon*, nu putem face, în acest moment, decât speculații, fără a putea ajunge la o concluzie coerentă.

Cuvinte-cheie: Histria, graffito, atic, arhaic, nume

Descoperirea de față a fost făcută înainte de Al Doilea Război Mondial, numărul de inventar fiind, însă, aplicat, cel mai probabil, la începutul anilor '50 ai secolului trecut. Înainte de război, inscripții ceramice de la Histria au fost publicate mai degrabă sporadic, fie alături de inscripții pe piatră¹, fie în contextul publicării ceramicii arhaice². În anumite cazuri se cunoaște și contextul descoperirii acestora. Despre fragmentul de față nu există altă referire decât cea privitoare la săpăturile din perioada 1927–1942.

IAB. Fragment de amforă de transport; nr. inventar V 8585 C; descoperit la Histria între anii 1927 și 1942.

Dimensiuni: L = 8,8 cm; l = 5,3 cm, h litere: între 1,4 cm (iota) și 0,8 cm (omikron).

Βιλλαῖος
Πυθογένες

Inscripția este scrisă pe două rânduri, iar cele două nume sunt păstrate întregi, un indiciu al faptului că acestea au fost scrise, mai degrabă, pe fragmentul de vas și

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: iulian2@gmail.com.

¹ Pârvan 1923, p. 30–32.

² Lambrino 1938, p. 213–229.

nu pe vasul întreg. Scrierea este îngrijită, chiar dacă adesea hastele sunt dublate, iar adânciturile ușor prelungite.

Forma de coasă a literei lambda din primul nume și forma de lambda a literei gamma din al doilea nume indică, cel mai probabil, alfabetul atic³. Dintre cele trei forme de lambda atestate la Atena, cea cu hasta verticală este cel mai des întâlnită, adesea, la pictorii de vase, hasta verticală fiind ușor lăsată pe spate⁴. La aceste forme particulare se adaugă utilizarea literei epsilon în loc de eta și a literei sigma cu trei haste, neîntâlnite sau foarte rar întâlnite în alfabetul ionian folosit de histrieni.

Ca și în cazul altui graffito în alfabet atic descoperit în teritoriul histrian, există o dovadă clară că aici au ajuns inscripții ceramice scrise în acest alfabet, cel mai probabil fără legătură cu contextul de descoperire⁵.

FORMULĂ ȘI NUME

Dacă numele *Pythogenes* este un nume grecesc banal⁶, răspândit în perioadele arhaică și clasică, altfel stau lucrurile cu primul nume. *Billaios* este cunoscut, în primul rând, prin numele fluviului cu același nume (astăzi Filyos Çay) din Bithynia, unul din cele mai lungi fluvii din Asia Mică (cca 330 km), care se varsă în apropiere de colonia milesiană Tieion⁷. Este un nume rar întâlnit în onomastica greacă, fiind cunoscut îndeosebi în mediul ionian, de unde, cel mai probabil, și provine. Un fabricant de amfore, atestat la Sinope în epoca elenistică timpurie, poartă acest nume⁸, fiind unica mențiune până la descoperirea fragmentului ceramic de la Histria. Numele înrudite, însă, sunt numeroase și se găsesc îndeosebi în mediul ionian din metropole și colonii, dar și în apropiere de Ionia. *Billios*, de exemplu, este atestat în sud-vestul Asiei Mici, la Alassos, în apropiere de Kibyra⁹, și în Cilicia¹⁰. *Billas*¹¹ și *Billaros*¹² sunt atestate în

³ Kirchhoff 1887, p. 92–97; Jeffery 1990, p. 66; Immerwahr 1990, p. 135.

⁴ Immerwahr 1990, p. 147–148.

⁵ Bîrzescu 2020, p. 90–91.

⁶ Fick 1874, p. 74; Bechtel 1917, p. 389 (la Zankle); Curbera 1997, p. 92 (Emporion din Peninsula Iberică – SEG 47, 1538), după autor numele Πυθογένης are o „mireasmă ioniană” (“an Ionic flavor”). Numele este egal răspândit în lumea greacă LGPN I, p. 393, exemple din diferite epoci din Cyrene, Delos, Eretria, Rhodos, Thasos și Samothrace. Din zona apropiată Histriei, din Tracia și Macedonia, v. LGPN IV, p. 295. Acesta este relativ bine răspândit și în Atica (LGPN II, p. 386), dar și în Ionia și în coloniile ioniene din Troada (cf. LGPN V A, p. 387).

⁷ W. Ruge, în RE III.1 (1897), col. 472, s.v. Billaios; Tischler 1977, p. 42; C. Marek, în DNP 2 (1997), col. 678, s.v. Billaios (Βιλλῆϊος).

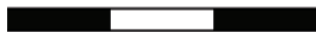
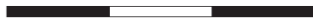
⁸ SEG 36, 1552. Cu bibliografie, v. Masson 1990–2000, p. 540; LGPN V A, p. 101; Garlan 2004, p. 289.

⁹ LGPN V C, p. 89.

¹⁰ LGPN V B, p. 84.

¹¹ Masson 1990–2000, vol. 3, p. 144; Curbera 2013, p. 109–110; LGPN V A, p. 101 (exemple din Kolophon și Thebai, perioada elenistică timpurie).

¹² Curbera 2013, p. 109; LGPN V A, p. 101 (Sinope).

Ionia și Sinope. *Billeas*¹³ este documentat în Macedonia din secolul al IV-lea. Pentru *Billaïos* s-a propus și o origine tracă¹⁴, abandonată, însă, astăzi¹⁵.

Cel mai probabil, *Billaïos* este un nume ionian vechi, pe care îl regăsim mai târziu atât în onomastică, cât și în toponimie. La fel se întâmplă și pentru numele *Istros*, fluviul din apropiere de Histria, care este documentat în onomastică începând cu secolul al VII-lea a.Chr., la Smyrna, dar și împreună cu alte nume de fluvii¹⁶.

DATARE ȘI INTERPRETARE

Atât fragmentul ceramic, cât, mai ales, forma literelor indică o datare în epoca arhaică târzie – epoca clasică timpurie¹⁷. Literale păstrate sunt cele standard din alfabetul atic din a doua jumătate a secolului al VI-lea a.Chr., fără a putea avea o rafinare a datării¹⁸.

Cele două nume sunt la nominativ și nu ar trebui să pună probleme de interpretare¹⁹, respectiv două nume distincte, enumerate într-un anume scop (blestem?, exercițiu de scriere?, păstrarea unei amintiri etc.). Și o altă interpretare a celor două nume este posibilă, respectiv considerarea celui de-al doilea nume drept un patronim. Nume și patronim, ambele în nominativ, sunt atestate în Atena pe *ostraka*, chiar dacă această formulă este mai rar întâlnită²⁰ față de cea cu nume în nominativ și patronim în genitiv. Ar putea exista mai multe motive pentru o astfel de alegere de formulă, fie, de exemplu, câmpul redus al fragmentului ceramic, care nu mai permitea adăugarea altor litere la final, fie necunoașterea celui care a scris²¹ etc. Această formulă de nume și patronim este identică cu cea de pe câteva *ostraka* din secolul al V-lea din Atena, însă primul nume nu se regăsește nici printre cele peste 11000 de fragmente ceramice

¹³ LGPN IV, p. 71 (Macedonia, sec. al IV-lea a.Chr.).

¹⁴ Cu discuții, a se vedea Tischler 1977, p. 43.

¹⁵ Pe bună dreptate, numele nu figurează în repertoriul recent de nume trace, vezi Dana 2014.

¹⁶ V. și Masson 1990–2000, vol. 2, p. 540.

¹⁷ Cele mai multe *ostraka* din Atena erau scrise pe astfel de fragmente de amfore de transport (aprox. 40%), v. Lang 1990, p. 8.

¹⁸ Ex. pentru ypsilon în formă de V, întâlnit îndeosebi în perioada arhaică târzie, dar apare și mai devreme și continuă în sec. al V-lea, v. Immerwahr 1990, p. 160–161. Epsilon are o formă clasică, cu hastele orizontale, nu aplecate abrupt, precum în perioadele arhaică timpurie și dezvoltată. Această formă de epsilon se întâlnește și pe vasele cu figuri negre din a doua jumătate a secolului al VI-lea, v. Jeffery 1990, p. 66. La fel și forma de cruce a hastelor din eta se întâlnește pe vase atât în secolul al VI-lea cât și în secolul al V-lea etc.

¹⁹ Nume pe fragmente ceramice din agora ateniană, v. Lang 1976, p. 16–21.

²⁰ Lang 1990, p. 17, 15 exemple de patronime în nominativ din aproximativ 1100 de exemplare analizate, listate la nota 66; ex. p. 81, cat. 504, Καλλιχσενος | Ἀρριστόνυμος, fără îndoială, al doilea nume este un patronim scris în nominativ; exemple și la Brenne 2020, p. 337, cat. 4748, cat. 4760 (Μεγακλέες | ἠπποκράτος) etc. Așa cum observa Mabel Lang, patronimele în nominativ se întâlnesc îndeosebi pe *ostraka* timpurii, de la sfârșitul epocii arhaice – începutul epocii clasice.

²¹ O parte a acestor *ostraka* din Atena era scrijelită de persoane fără multe cunoștințe sau chiar de analfabeți, a se vedea Brenne 2020, p. 94.

legate de ostracism publicate până acum din Atica²², nici printre numele ateniene atestate, ceea ce ar putea indica faptul că acest graffito nu a fost scrijelit în locul de proveniență al alfabetului, ci, mai degrabă, în alt loc, neavând nicio legătură cu ostracismul ateniian²³ și, probabil, nici cu un alt tip de ostracism din vreo altă cetate²⁴.

BIBLIOGRAFIE

- Bechtel 1917 F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Hildesheim, 1917.
- Bîrzescu 2020 I. Bîrzescu, *Inscripții pe vase arhaice de la Tariverde, jud. Constanța*, SCIVA 71, 1–2, 2020, p. 87–94.
- Brenne 2020 S. Brenne, *Die Ostraka vom Kerameikos*, *Kerameikos* 20, Wiesbaden, 2020.
- Curbera 1997 J.B. Curbera, *The Greek Curse Tablets of Emporion*, ZPE 117, 1997, p. 90–94.
- Curbera 2013 J. Curbera, *Simple Names in Ionia*, în R. Parker (ed.), *Personal Names in Ancient Anatolia*, Oxford, p. 107–143.
- Dana 2014 D. Dana, *Onomasticon Thracicum (OnomThrac). Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine orientale, Mésies, Dacie et Bithynie*, Meletimata 70, Atena, 2014.
- Fick 1874 A. Fick, *Die griechischen Personennamen nach ihrer Bildung erklärt, mit den Namensystemen verwandter Sprachen verglichen und systematisch geordnet*, Göttingen, 1874.
- Flot-Lambrino 1938 M. Flot-Lambrino, *Les vases archaïques d’Histria*, București, 1938.
- Forsdyke 2005 S. Forsdyke, *Exile, Ostracism, and Democracy. The Politics of Expulsion in Ancient Greece*, Princeton – Oxford, 2005.
- Garlan 2004 Y. Garlan, *Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue*, Corpus International des Timbres Amphoriques 10 / Varia Anatolica 16, Istanbul, 2004.
- Immerwahr 1990 H.R. Immerwahr, *Attic Script. A Survey*, Oxford, 1990.
- Jeffery 1990 L. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece. A Study of the Origin of the Greek Alphabet and its Development from the Eighth to the Fifth Centuries B.C.*, Oxford, 1990².
- Kirchhoff 1887 A. Kirchhoff, *Zur Geschichte des griechischen Alphabets*, Gütersloh, 1887.
- Lang 1976 M.L. Lang, *The Athenian Agora XXI, Graffiti and Dipinti*, Princeton, 1976.
- Lang 1990 M.L. Lang, *The Athenian Agora XXV, Ostraka*, Princeton, 1990.
- Masson 1990–2000 O. Masson, *Onomastica Graeca selecta*, vol. 1–3, (*Introduction et index de C. Dobias et L. Dubois*), Nanterre – Genève, 1990–2000.

²² Brenne 2020.

²³ Cu literatură despre ostracism, v. Forsdyke 2005, p. 2 și următoarele. Sunt cunoscute 20 de ostracisme în secolul al V-lea, la Atena.

²⁴ Graffiti asemănători cu cei din Atena au fost puși în legătură cu un ostracism practicat de chersonitani în perioada clasică, cf. Vinogradov 1997, p. 397–419, pl. 24–27.

- Pârvan 1923 V. Pârvan, *Histria VII. Inscriptii găsite în 1916, 1921 și 1922*, București, 1923.
- Tischler 1977 J. Tischler, *Kleinasiatische Hydronimie. Semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen*, Wiesbaden, 1977.
- Vinogradov 1997 J.G. Vinogradov, *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, Mainz, 1997.

AN ATTIC CERAMIC INSCRIPTION FROM HISTRIA

ABSTRACT

The inscription is one of the earliest epigraphic finds from Histria in Attic alphabet. It is a graffito on a ceramic fragment, on which one can read without any difficulty two names: *Billaïos* and *Pythogenes*. If the last name is a common one, the former is seldom attested in Archaic onomastic, but well known thanks to the homonymous river name from Bithynia. Several analogies point rather to its Ionian origin, which is remarkable if we consider the alphabet. Concerning the role and context of this *ostrakon*, one can only speculate, being almost impossible to reach a coherent conclusion at this moment.

Keywords: Histria, graffito, Attic, Archaic, name

ABREVIERI

ÄAT	Ägypten und Altes Testament: Studien zu Geschichte, Kultur und Religion Ägyptens und des Alten Testaments
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
AD	Αρχαιολογικόν Δελτίον, Athens
AÉ	L'Année épigraphique, Paris, 1888–
AEM	Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Vienna, 1877–1897
AIAC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AJHG	American Journal of Human Genetics
AJPA	American Journal of Physical Anthropology
AmAnthr	American Anthropologist
AMMR	Anuarul Muzeului Marinei Române, Constanța
AnB	Analele Banatului, Timișoara
AnȘUIași	Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Antiquity	Antiquity, University of York
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchBulg	Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchRoz	Archaeologické Rozhledy, Praga
Argesis	Argesis. Muzeul județean Argeș, Pitești
Arhivele Olteniei	Arhivele Olteniei, Craiova
AUA–SH	Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, Alba Iulia
Banatica	Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reșița
BCMI	Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BÉ	Bulletin épigraphique in REG, Paris, 1888 –
BIAB	Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, Sofia
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica, București
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, București
I.British Mus.	<i>The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum</i> , Oxford, 1874–1916
Byzantina	Byzantina. Annual review of the Centre for Byzantine Research, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki
I.Byzantion	A. Lajtar, <i>Die Inschriften von Byzantion. I. Die Inschriften</i> (IGSK 58), Bonn, 2000
CAH	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România
CCET	Zlatozara Gočeva, Manfred Oppermann, Nubar Hampartumian and Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović. <i>Corpus cultus equitis Thracii</i> . 5 vols. « Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain », 74,1-5. Leiden 1979-1984. Vol. I, Zlatozara Gočeva und Manfred Oppermann, eds., <i>Monumenta orae Ponti Euxini Bulgariae</i> (1979); II,1-2, Zlatozara Gočeva und Manfred Oppermann, <i>Monumenta inter Danubium et Haemum reperta. I. Durostorum et vicinia, regio oppidi Tolbuhin, Marcianopolis et vicinia, regio oppidi Sumen</i> (1981) and ... 2. <i>Regio oppidi Targoviste, Abrittus et vicinia, Sexaginta Prista et vicinia, Nicopolis ad Istrum et vicinia. Novae</i> (1984): IV. Nubar Hampartumian. <i>Moesia Inferior</i>

	(<i>Romanian section</i>) and <i>Dacia</i> (1979); V, Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović, <i>Monumenta intra fines Iugoslaviae reperta</i> (1982)
CepR	Constantin C. Petolescu, <i>Cronica epigrafică a României</i> , SCIVA, București
Chiron	Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, München
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> , Berlin
CIGD	Ligia Ruscu, <i>Corpus Inscriptionum Graecarum Dacicarum</i> , Debrecen, 2003
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin, 1863–
CIMRM	J.M. Vermaseren, <i>Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae</i> , 2 vol. 1956–1960
CIRB	V.V. Struve, <i>Corpus inscriptionum Regni Bosporani</i> , Moscow, 1965
CNA	Cronica Numismatică și Arheologică, București
Corinth VIII.3	J.H. Kent, <i>Corinth, VIII.3. The Inscriptions 1926–1950</i> , Princeton, 1966
Crisia	Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
CSA	Current Swedish Archaeology, Swedish Archaeological Society, Stockholm
Dacia	Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; Dacia N.S. (nouvelle série), Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Académie Roumaine, Institut d'archéologie « V. Pârvan », București
Das Altertum	Das Altertum, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin
DNP	H. Cancik, H. Schneider (ed.), <i>Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike</i> , Stuttgart, Weimar, 1996–2003
EAIVR	<i>Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, A–C, D–L, M–Q</i> , București, 1994, 1996, 2000
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Epigraphica	Epigraphica. Periodico Internazionale di Epigraphia
Fortunatae	Fortunatae. Revista Canaria de Filología, Cultura y Humanidades Clásicas, Universidad de la Laguna, San Cristóbal, Tenerife, Spania
I.Hierapolis	W. Judeich, <i>Inchriften</i> , in C. Humann, C. Cichorius, W. Judeich, F. Winter, <i>Altertümer von Hierapolis</i> , Berlin, 1898, p. 67–180
IDR	<i>Inscriptiones Daciae Romanae – Inscrupțiile Daciei romane</i> , colecție coordonată de Dionisie M. Pippidi și Ioan Iosif Russu, București, I. <i>Introducere istorică și epigrafică – Diplomele militare – Tăblițele cerate</i> (Ioan Iosif Russu), 1975; II. <i>Oltenia și Muntenia</i> (Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu), 1977; III/1. <i>Dacia Superior. Zona de sud-vest</i> (Ioan Iosi Russu, în colaborare cu Nicolae Gudea, Volker Wollmann și Milena Dușanić), 1977; III/2. <i>Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Ioan Piso și Volker Wollmann), 1980; III/3. <i>Dacia Superior. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)</i> (Ioan Iosif Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann), 1984; III/4. <i>Zona răsăriteană</i> (Ioan Iosif Russu), 1988; III/5 <i>Inscriptions d'Apulum</i> (deux fascicules, Ioan Piso), Paris, 2001 (Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXIV); III/6. <i>Apulum – Instrumentum domesticum</i> , București, 1999 (Cloșca L. Băluță)
IDRE	Constantin C. Petolescu, <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (Ier-IIIe siècles)</i> , I–II, Bucarest, 1996–2000
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , Berlin, 1873–
IGB	Georgi Mihailov, <i>Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae</i> I–V, Sofia, 1956–1997

IGLR	Emilian Popescu, <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România</i> , București, 1976
ILD	Constantin C. Petolescu, <i>Inscripții latine din Dacia</i> , I–II, București, 2005–2016
ILS	Hermann Dessau, <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I (1892), II/1–2 (1906), III/1 (1914), III/2 (1916)
IMS I	M. Mirković, S. Dušanić, <i>Inscriptions de la Mésie Supérieure. I. Singidunum et le nord-ouest de la province</i> , Belgrade, 1976
ISM	<i>Inscriptiones Scythiae Minoris Graecae et Latinae – Inscripțiile din Sythia Minor</i> , București, I. <i>Histria și împrejurimile</i> (Dionisie M. Pippidi), 1983; II. <i>Tomis et territorium – Tomis și teritoriul său</i> (Iorgu Stoian), 1987; III. <i>Callatis et territorium – Callatis et son territoire</i> (Alexandru Avram), 1999; IV. <i>Tropaeum – Durostorum – Axiopolis</i> (Emilian Popescu), 2015; V. <i>Capidava – Troesmis – Noviodunum</i> (Emilia Doruțiu-Boilă), 1980; VI.2. <i>Supplementa 2. Tomis et territorium Tomis et son territoire</i> (Alexandru Avram, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu), 2018
Istros	Istros, Muzeul Brăilei „Carol I”, Brăila
JAHA	Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
JAS	Journal of Archaeological Sciences, London – New York
LIMC V	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i> , vol. V. 1–2, Zürich – München, 1990.
LGPN I	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, I. The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica</i> , Oxford, 1987
LGPN II	M.J. Osborne, S.G. Byrne (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, II. Attica</i> , Oxford, 1994
LGPN IV	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, IV. Macedonia, Thrace, Northern Regions of the Black Sea</i> , Oxford, 2005
LGPN V A	T. Corsten (ed.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, V A. Coastal Asia Minor: Pontos to Ionia</i> , Oxford, 2010
LGPN V B	T. Corsten (ed.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, J.-S. Balzat, R. W. V. Catling, E. Chiricat, T. Corsten (eds.), V B. Coastal Asia Minor: Caria to Cilicia</i> , Oxford, 2014
LGPN V C	P.M. Fraser, E. Matthews (eds.), <i>A Lexikon of Greek Personal Names, J.-S. Balzat, R. W. V. Catling, E. Chiricat, T. Corsten (eds.), V C. Inland Asia Minor</i> , Oxford, 2018
Marisia	Marisia, Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
I.Mus. Iznik	S. Şahin, <i>Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)</i> , I–II 1–3 (IGSK 9–10 1–3), Bonn, 1979–1987
O.Krok I	H. Cuvigny, <i>Ostraca de Krokodilô I. La correspondance militaire et sa circulation. Praesidia du désert de Bérénice II, O.Krok. 1–151</i> , Cairo, 2005
O.Krok II	A Bülow-Jacobsen, J.-L. Fournet, B. Redon, <i>Ostraca de Krokodilô II. La correspondance privée et les réseaux personnels de Philoklès, Apollôs et Ischyras. Praesidia du désert de Bérénice V, O.Krok 152–334</i> , Cairo, 2019
OLA	Orientalia Lovaniensia Analecta, Leuven
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
PAT	Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum, Cluj-Napoca/Paris – Budapesta
I.Perinthos	M.H. Sayar, <i>Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften</i> , Vienna, 1998

Peuce	Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
PIR ²	E. Groag <i>et alii</i> , <i>Prosopographia Imperii Romani</i> , 2nd ed., Berlin, 1933–.
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
RE	Pauly-Wissowa, <i>Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft</i> , Stuttgart, 1893–
RÉG	Revue des Études Grecques, Paris.
Revista Bistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RICIS	L. Bricault, <i>Recueil des inscriptions concernant les cultes Isiaques</i> , Paris, 2005
RIU	<i>Römische Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RGZM	Barbara Pferdehirt, <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz, 2004
RMD	Margaret M. Roxan, <i>Roman Military Diplomas</i> , London: I. <i>Roman Military Diplomas 1954–1977</i> , 1978; II. <i>Roman Military Diplomas 1978–1984</i> , 1985; III. <i>Roman Military Diplomas 1985–1993</i> , 1994; Margaret M. Roxan, P. Holder, <i>Roman Military Diplomas IV</i> , 2003; P. Holder, <i>Roman Military Diplomas V</i> , 2006
RMI	Revista Monumentelor Istorice, București
RMIA.SM	Revista Monumentelor Istorice și de Artă. Seria Monumente, București
RMM–MIA	Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă, București
SCIM	Studii și Cercetări de Istorie Medie, București
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SCN	Studii și Cercetări de Numismatică, București
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , Leiden, 1923–
I.Smyrna	G. Petzl, <i>Die Inschriften von Smyrna</i> , I–II.1–2 (IGSK 23–24.1–2), Bonn, 1982–1990
SprawArch	Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław-Varșovia-Cracovia
Starinar	Starinar, Belgrad
StComSatuMare	Studii și Comunicări, Satu Mare
StudiaUBB.Historia	Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Studia Historia, Cluj-Napoca
StCl	Studii Clasice, București
TAM	<i>Tituli Asiae Minoris</i> , Vienna, 1901–
Terra Sebus	Terra Sebus. Acta Musei Sabesieinsis, Muzeul Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
I.Thrake Aeg.	L.D. Loukopolou <i>et alii</i> , <i>Ἐπιγραφές τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου μεταξύ τῶν ποταμῶν Νέστου καὶ Ἐβρου (Νομοὶ Ξάνθης, Ροδόπης καὶ Ἐβρου)</i> , Athens, 2005
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
Valachica	Valachica. Chronica Valachica. Studii și materiale de istorie, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște
VAMZ	Vjesnik Arheoloskog Muyeja u Zagrebu, Zagreb
VDI	Vestnik Drevnej Istorii, Moscova
YES	Yale Egyptological Seminar
Ziridava	Ziridava. Studia Archaeologica, Muzeul Județean Arad, Arad
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn